

TÜRK ŞİİRİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİM EVRELERİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI*

I

Estetik duyguların henüz bireyselleşmediği ilk topluluklarda bir söz sanatı olan şiir yoktu. Onun yerini genellikle dini törenlerde müziğe eşlik eden soyut birtakım sözler alıyordu. Zamanla bu anlamsız söz dizisi gelişip bir anlam kazanarak şiiri doğurmuştur.

İlk şiirler yazılı olmayıp doğaçlama olarak ümmi ozanlar tarafından söylendiğinden çoğu geçmişin karanlıklarında erimiş, fakat Zent Avesta gibi bir kısmı çok az değişikliğe uğrayarak günümüze değin gelebilmiştir.

Hemen hemen bütün ilkçağ uygarlıklarında şiire rastlanmaktadır. Asurlarda “İstar’ın Cehenneme Gidişi”, Mısır uygarlığında “Nil Manzumesi” gibi örnekler bunu kanıtlamaktadır.

Eski Yunan edebiyatında şiir, önceleri dinsel bir görünüm gösterirken Yunanlıların en büyük destan ozanı Homeros’tan sonra din dışı konularda da söylenmeye başlanmıştır.

Türk şiiri de diğer uluslarda olduğu gibi ilkin dini törenlerden doğmuş, daha sonra da din dışı konularda gelişimini sürdürmüştür. Sözlü olarak Asya’da başlayan Türk şiirine yır adı ile önce Orhun yazıtlarında daha sonra da Divanü Lüğati’t Türk’te restlanmıştır.

Yüzyıllarca edebiyatımızın ana anlatım aracı şiir olmuştur. Edebiyatımızda hikâye bile mesnevi yoluyla şiirle anlatılmıştır.

Edebiyatımıza giren sayısız yazı türleri olmasına karşın, biz edebi zevkimizi yüzyıllar boyu şiirden almış, şiiri sevmiş, şiiri benimsemişizdir.

---

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölüm Başkanı.

Türk halkının dini ve dindışı bütün törenlerinde müzik-şiiir-raks ögesinin yer alması şiiirin hep ön planda tutulmasını sağlamıştır.

Binlerce dizeden oluşan destanlarımız manzum olup çeşitli serüvenleri işleyen şiiir parçalarından oluşmuştur.

Acılarımız *yuğ* adı verilen cenaze törenlerinde *sagu* dediğimiz ağıtlarla dile getirmiş;

Sav dediğimiz:

“*Eski mezarlıkta ev olmaz*

Gevşek toprakta av olmaz”

biçimindeki atasözlerimizi bile birer ölçülü söz biçiminde şiiirle dillendirmişiz, *şölen* dediğimiz eğlencelerimizi dönemin bir çeşit türküleri olan *koşuklarla* söylemişizdir.

Edebiyattan söz edilince önce şiiir düşünmemiz yüzyılların bize bıraktığı büyük mirastan kaynaklanmaktadır.

Türk edebiyatında en çok gelişme gösteren tür şiiirdir. Halkımız bütün iç güzelliklerini şiiirin sıcak havasında yansıtmıştır. Türk halkının geçirdiği evreler boyunca şiiirin özünde söz, sözün özünde güzellik egemen olmuştur.

Türk şiiirinin bilinen en eski örneği Çin yıllıklarında bulunmakta ve 329 tarihini taşımaktadır.

İslâmiyet’in kabulünden önceki Türk edebiyatının asıl zengin ve değerli bölümü yazılı edebiyat olmayıp sonradan yazıya geçirilmiş sözlü edebiyat verimleridir. Sonradan derlenip yazıya geçirilen örnekler Türklerin zengin bir sözlü edebiyatının varlığını kanıtlamaktadır.

Bunlar, yazarları genel olarak bilinmeyen ve halk arasında sözlü olarak nesilden nesle ulaşabilen ninni, mâni, tekerleme, türkü gibi anonim halk edebiyatımızın içinde yer alan disiplinlerdir.

Mendilim turalıdır

Sevdiğim buralıdır

Geçme kapım önünden

Yüreğim yaralıdır

biçimindeki anonim halk şiiirinin en kısa nazım şekillerinden olup doğa, sevgi, ayrılık ve nefret gibi konular yanında dinleyeni

yürekten sarsan, umulmadık bir sürprizle sonuçlanan, az sözle çok anlam ifade eden küçük ve bağımsız bir şiir türü olan manilerimizin hemen her ortamda doğaçlama söylenebilmesi halkımızın şiire yatkınlığının bir ifadesidir.

Halkımız Orta Asya bozkır kültürünü yaşarken dini ayinlerin yöneticisi olan Âşık tipinin prototipi konumundaki *Kam* ve *Şamanlar* yeri geldiğinde doğadan topladıkları otlarla ilaç yapıp hekimlik görevini sürdüren, yeri geldiğinde şölenleri ve dini ayinleri yöneten, beyin en yakınındaki kişi iken zamanla toplumsal statülerin farklılaşması, iş bölümünün gelişmesi gibi etmenlerle Şamanın özellikle din adamlığı görevini üstlenmesi ve şairlik mesleğini ikinci planda tutması sonucu *ozan* tipi ortaya çıkmıştır.

Şiiri müzikle birlikte sunan ozan, elinde kopuzu ile gezici bir tiptir ve dini bir görevi yoktur.

Ozanın bütün Türk topluluklarında önemli ve saygın bir yeri vardır. Tarih içinde Türk şiirinin varlığı bugün âşık dediğimiz ozanlarla korunmuştur.

Ozanın elindeki kopuz Anadolu'ya gelindiğinde saza dönüşmüştür. Anadolu'da teli tanıyan ozan, kopuzunun bağırsak derisi ya da at kılından oluşan telini çıkarıp madeni tel takmış, madeni telin uzunluğundan yararlanarak kopuzunun sapını uzatıp teknesini büyütüp telin sızlamasından çıkan sese bağlı olarak da elindeki yeni oluşturduğu alete saz demiştir.

Türk insanının dünya görüşünü, toplumsal ve bireysel sorunlarını, duygu ve düşüncelerini sade, yalın, doğal bir dille ele alıp işleyen eski Türk şiiri Anadolu'da yeni kalıplara bürünmüştür.

Edebiyatımızda *Kavmi dönem şiiri* tamamen milli özellikler ve milli bir dil ile yoluna devam ederken, 11. yüzyıl başlarında yeni bir ses ve imaj dünyasıyla tanışmıştır. Yeni ses ve imaj dünyası İslâmiyet sonrası Türk edebiyatıdır.

Orta Asya'dan başlayan ve tasavvuf edebiyatı da denilen dini içeriğin ön plana çıktığı bu edebiyat Anadolu ve Balkanları da içine alan geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.

II

11. yüzyıl başlarından 13. yüzyıla kadar geçiş dönemi yaşayan ve *Ümmetçi dönem edebiyatı* olarak adlandırılan bu devir, 19.yüzyılın ikinci yarısına kadar güçlü bir biçimde sürmüş, bu dönemden itibaren gücü yavaş yavaş azalmış, 600 yıldan fazla süren bu devrede Türk şiirinin iç ve dış yapısında önemli değişimler görülmüştür.

Âşıklar genellikle idealist dünya görüşüne bağlıdır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde egemen kültür İslâmi nitelik taşıdığı için halk şiirinin idealizmi de dinsel bir nitelik gösterir.

Âşık sözcüğünün yaygın olarak bilinen anlamı yanında, dilimizde özel bir anlamı da bulunmaktadır. Bu anlam *Halk içinde yetişen, deyişlerini sazla söyleyen, sözlü şiir geleneğine bağlı halk şairidir*. Anadolu'da ozanların yerini onlara benzeyen bu âşıklar almıştır.

13. yüzyılda Moğol istilasından kaçan kimi şeyhlerin Anadolu'ya sığınmaları, halkın yoksulluk ve zor günler yaşıyor olması, sosyal yaşamdaki genel bozukluk halkı tasavvufa yöneltmiştir.

İslâmiyet Türk toplulukları arasında kendisine taraftar kazanırken, bu işin gönüllü propagandacıları olan şairlerden, onların söz ustalığından yararlanmıştı.

İslâmiyet'in ve tarikatların gelişmesi, tarikatların taraftar bulup yaygınlaşması ile 13. yüzyıldan başlayarak dini-tasavvufi halk şiiri de dediğimiz tekke şiiri meydana gelmiştir.

Bu dönemde şiir ve müzik bir öğretim ve eğitim aracı olarak görüldüğünden didaktik ve öğretici niteliktedir.

Çeşitli tarikatların yaygınlık kazanması Yesevîlik, Alevilik, Bektaşilik, Mevlevîlik, Halvetîlik vb. tarikatların dini kurallarıyla yüklü mistik şiir, her tarikatın kendi özellikleriyle söylenmeye başlayınca özde aynı olmakla beraber farklı yorumlar içinde Ahmet Yesevî, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal vb. saz ve söz ustası âşıklar yetişmiştir.

İlk büyük Türk tarikatı olan Yesevîlik 11. Yüzyıl sonları ile 12. yüzyıl başlarında Ahmet Yesevî tarafından Türkistan'da kurulmuştur. Anadolu'da kurulan pek çok tarikatı büyük ölçüde etkileyen Ahmet Yesevî:

*Ne dilerse o olur dervişler sohbetinde
Her sırlar zahir olur dervişler sohbetinde*

biçiminde deyişleri hikmetli söz içermesi nedeniyle Yesevî'nin bütün şiirlerine *hikmet* denilmiştir.

Bektaşîlik, 13. yüzyılda Kalenderilik içinde oluşuma başlayıp 15. yüzyılın sonlarında Hacı Bektaş Veli gelenekleri etrafında Anadolu'da ortaya çıkan bir tarikattir.

Bugünkü biçimiyle bilinen Bektaşîlik 1516 yılında öldüğü ileri sürülen Balım Sultan'ın tarikatın başına geçmesiyle şekillenmiştir.

Allah – Muhammet – Ali ile 12 İmam inaniş ve sevgisini ön plana çıkaran binlerce âşık bu dergâhtan feyz almış, Hacı Bektaş sevgisini sazının teline dökmüştür.

11. yüzyıldan başlamak üzere Anadolu'ya gelen Türkler, boylar ve oymaklar halinde yayılırken, çoğunlukta bulunan Oğuzların kullandığı Türkçe Anadolu ağızlarının kökenini oluşturmuştur.

12 ve 13. yüzyıl, son Türk vatanı olan Anadolu'nun karmaşık, kararsız, acılarla yoğrulmuş oldukça canlı bir dönemini kapsar. Bu dönemde Moğol istilasının sonucu birçok kitap ve kütüphane yok edilmiştir.

Selçuklu sultanlarının devlet dili olarak Arapça'yı, ilim dili olarak da Farsça'yı kabul etmeleri Türk dilinin gelişimini ve Türk dili ile önemli eserler verilmesini engellemiştir. Mevlâna'nın eserlerini Farsça yazması bundandır.

Buna karşın önemli bir geçmişi ve düzgün bir geleneği olan Türk şiiri varlığını Anadolu'da yeni coğrafyaya ve yeni yaşam koşullarına bağlı olarak sürdürmüştür.

O dönemde avam dili sayılan Türkçe'ye ilgisizlikten yakınan Âşık Paşa:

*Türk diline kimseler bakmaz idi
Türklere her giz gönül akmaz idi*

*Türk dahi bilmez idi ol dilleri
İnce yol ol ulu menzilleri*

gibi söyleyişleri ile Türkçe'ye ve Türklere ilgisizliği ortadan kaldırmak amacıyla eserlerini Türkçe yazarak bu dilin gelişmesine hizmet edenlerin başında gelir.

Türk şiirinin sönmeyen ışığı Yunus Emre;

*Ben yürürüm ilden ile
Dost sorarım dilden dile
Gurbette halim kim bile
Gel gör beni aşk neyledi*

*Bu dünyada bir nesneye
Yanar içim göynür özüm
Yiğit iken ölenlere
Gök ekini biçmiş gibi*

biçimindeki deyişleriyle şiire uzak-yakın herkesin gönlüne girmiş, olağanüstü anlatım gücüyle çağdaşı ve kendinden sonra gelen bütün şairlerin önderi olmuştur.

Yunus Emre'nin çağı Selçukluların sonu ile Osman Gazi devrini içine alır.

Bu dönemde büyük bir otorite boşluğu oluşmuş, can güvenliği kalmamış, devlet parçalanıp beylikler haline gelmiş, farklı etnik ve dini inançlar ön plana çıkmıştır.

Bu dönem Anadolu'sunda Haçlı seferleri, Moğol akınları, Babaî isyanları, taht kavgaları, yerleşme sıkıntıları gibi çeşitli sosyal rahatsızlıkların ve iç huzursuzlukların yoğunlukta olduğu bir görünüm sergilenmektedir. İşte dünyaya, dünya nimetlerine, mala mülke değer vermeme, nefsi öldürerek Tanrı'ya ulaşma görüşünü öne süren Tasavvuf akımı böyle bir ortamda gelişmiş ve yayılmıştır.

Dini ve tasavvufi halk şiirinin oluşmasından sonra İlahi, Nefes, Tevhid, Münacaat, Na't, Mevlid, Hikmet, Devriye, Şathiye, Duvaz vb. türler meydana gelmiştir.

III

Bunlardan İlahî'nin en iyi örneklerini:

*Canlar cânını buldum
Bu cânım yağma olsun
Issı ziyandan geçdim
Dükkânım yağma olsun*

gibi Yunus Emre verirken Şathiye'nin unutulmaz örneklerini

*Kıldan köprü yaptırmışsın
Gelsin kullar geçsin deyü
Hele biz şöyle duralım
Yiğit isen geç a Tanrı*

diyen Kazak Abdal gibi âşıklar vermiş, 16. yüzyılda dini ve tasavvufî halk şiirine damgasını vuran Pir Sultan Abdal da:

*Sivas ellerinde sazım çalınır
Çamlı beller bölük bölük bölünür
Ben dosttan ayrıldım bağrım delinir
Kâtip arzuhalim Şah'a böyle yaz*

biçimindeki şiirleri ile yüzyıllardır Alevi-Bektaşî töresi içinde yetişen bütün âşıkları etkisi altına almıştır.

Bilindiği gibi 16. yüzyıl Osmanlı toplum yapısının köken olarak bozulduğu, yörede devlete baş kaldıran önderlerin türediği bir devredir.

İlk ürünlerini 11. yüzyılda veren Divan edebiyatı Anadolu'da gerçek anlamıyla ancak 13. yüzyılda başlayıp varlığını 19. yüzyıl ortalarına değin sürdürmüştür.

Divan edebiyatı bilindiği gibi ulusumuzun yarattığı bir beğenin gelişim ürünü değil, İslâmlığın kabulünden sonra din yoluyla gelen kültür etkileri arasında Arap ve Fars edebiyatından aldığımız bir sanat anlayışının verimidir.

Bu edebiyatın doğuşu ile Türk şiiri bir birine zıt birer edebi disiplin olarak iki kolda varlığını sürdürür. Biri halk şiiri, diğeri de divan şiiridir. Bu edebi disiplinde gazel, kaside, mesnevi, rûbâî gibi divan edebiyatına özgü biçimler içinde unutulmaz şiirler yazılmıştır.

Divan edebiyatının en son ve en usta şairlerinden biri olarak gördüğümüz Nedim'i halk şiirine ve daha gerçekçi bir söylemle divanın soyutluluğundan yaşamın somutluluğuna yönelik biçimde buluruz. Nedim'in bazı beyitleri:

*Bu şehr-i Stanbul ki bî misl ü bahadır
Bir sengine yek-pâre Acem mülkü fedadır*

biçiminde olan İstanbul Kasidesi Nedim'in ve Türk şiirinin tapu senedi gibidir.

Klasik edebiyat adı ile de bilinen divan edebiyatı 13-19. yüzyıllar arası yüksek zümrenin ihtiyaçlarına cevap verirken Anadolu halkı geleneğine bağlı âşıklık geleneğini sürdürmüştür. Âşıklar yüzyıllar boyu halkın duygularını, kendi yaratıcı güç ve yetenekleri oranında dile getirmişlerdir. Bu özellikleriyle de âşıklar halkın sosyal ve kültürel yaşamında önemli roller üstlenmişlerdir. Âşık edebiyatının yapılanmasının en büyük mimarı Karacaoğlan

*Karac'oğlan der ki bakın geline
Ömrümün yarısı gitti talana
Sual eylen bizden evvel gelene
Kim var imiş biz burada yoğ iken*

gibi yürekten, duyarlı şiirlerini söylerken onun takipçisi olup Karacaoğlan gibi Avşar aşiretinden olan Dadaloğlu Osmanlı'nın zorunlu iskânı nedeniyle söyleyişlerine direnme edası katıp toplumunun sözcülüğünü üstlenerek:

*Kalktı göç eyledi Avşar illeri
Ağır ağır giden iller bizimdir
Arap atlar yakın eder ırağı
Yüce dağdan aşan dağlar bizimdir*

*Belimizde kılıcımız Kirmanî
Taşı deler mızrağımız temreni
Hakkımızda devlet etmiş fermanı
Ferman padişahın dağlar bizimdir*

biçiminde yiğitlik edasıyla döneme damgasını vururken, toplumun yiğit sesi olan Koroğlu:

*Top atılır kal'asından
Hak saklasın belasından
Koroğlu'nun narasından
Dağlar gümbür gümbürlenir*

diyerek halk şiirine yeni bir ahenk, tad ve görkemlilik katmıştır.

Halk şiiri Türk halkının sosyal ve kültürel yaşamının aynasıdır. Arı-duru bir dille pek çok tarihi olay ve sosyal olgu âşıkların dilinde ve telinde belgeleşir. Bu belge hiçbir zaman tarih değil, sadece o dönemin ileriki yıllara kalan izleridir.

Osmanlı toplum düzeni âşıkların dilinde yeri gelmiş:

*Şalvarı şaltak Osmanlı
Eğeri kaltak Osmanlı
Ekende yok biçende yok
Yiyende ortak Osmanlı*

biçiminde kıyasıya eleştirilmiş, yeri gelmiş devlet görevlilerinin baskı, vurgun ve talanını:

*Talibi'yim kurtulmadım çileden
Mültezimler öşür alır kileden
En doğrusu kaçmak imiş Zile'den
Hiç gelmemek nurun âlâ nur imiş*

*Dağa çıksam ayısı var kurdu var
Düze insem sıtması var derdi var
Köye gitsem tahsildarda vergi var
Şaştım ağam bu salgının elinden*

biçiminde dile getirmiştir.

Ekonomik, sosyal ve kültürel bozulmanın ardından 1860'taki Tanzimat fermanının ilanı ile her şeyde olduğu gibi şiirde de yeni açılımlar oluşmuştur.

Eski geleneği sürdürmek isteyenlere yenilik yanlıları şiirle ilgili yeni öneriler getirmişlerdir. Bu da Tanzimat'tan sonraki toplulukların şiir alanında oluşmasına neden olmuştur. İlk şiir topluluğu *Encümen-i şuara* denilen şairler derneğidir.

Eski şiir anlayışına yeni açılımlar getirmek isteyen Hersekli Arif Hikmet, Leskofçalı Galip, Yenişehirli Avnî Ziya

Paşa ve Namik Kemal'i etkileyip şiirde yeniliğin kapısının aralanmasına neden olmuşlardır.

Ziya Paşa, Namık Kemal, Ahmet Vefik Paşa ve Ali Süavi gibi isimlerden oluşan ilk kuşak eski kalıplar içinde kalıp, şiirin özünü, içeriğini değiştirip yeni fikirler ortaya atan yenilikçi kişiler olarak edebiyat tarihine geçmişlerdir.

Toplum için sanat anlayışı ile:

*Hakir olduysa millet şanına noksan gelir sanma
Yere düşmekle cevher sakıt olmaz kadr ü kıymetten*

biçiminde hamasi içerikli şiirler söyleyen ve idealist ilk kuşağı oluşturan Namık Kemal ve arkadaşlarından sonra bu ilk kuşağın tersi bir anlayışı *sanat sanat içindir* görüşünü benimseyen ve:

*Gül hazin, sümbül perişan, bağzarın şevki yok
Derd-nak olmuş hezar-ı nağmekârın şevki yok
Başka bir hâletle çağlar cuybarın şevki yok
Ah edip inler nesim-i bî kararın şevki yok
Geldi amma neyleyim sensiz baharın şevki yok*

biçiminde sanatı ön planda tutan Recaizade Mahmud Ekrem, Abdülhak hamit Tahran ve Samipaşazade Sezai grubu şiirimizde etkinliğini hissettirir.

IV

Türk edebiyatında bir edebi topluluğun doğmasına ortam hazırlayan ve topluluğa adını veren *Servet-i Fünun* dergisi etrafında eski edebiyat taraftarlarına karşı *Edebiyat-ı Cedide* adı ile güçlü bir grup oluşmuştur. Bu grubun önde gelen adlarından biri:

*Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol;
Ey hak, yaşa, ey sevgili millet, yaşa... var ol!*

gibi dillerden düşmeyen şiiirlerin sahibi Tevfik Fikret'tir.

Bunların faaliyetleri 1895-1900 yılları arasında olmuş İkinci Meşrutiyet ilan edildikten sonra tekrar yayına başlayan *Servet-i Fünun* dergisi etrafında yeni bir genç yazar ve şair grubu toplanarak kendilerine *Fecr-i Âti* adını vermişlerdir.

Türk edebiyatında bir topluluk tarafından kaleme alınan ilk bildiri *Fecr-i Âti Encümen-i Edebîsi Beyannamesi* adı ile Ahmet Haşim, Emin Bülent, Tahsin Nihat, Hamdullah Suphi, Faik Ali Ozansoy, Fuad Köprülü vb. tarafından ortaklaşa yayımlanan bir metindir.

Fecr-Âti'cilerden Ahmet Haşim bu dönemde yayımladığı:

*Bir Acem bahçesi bir seccade
Dolduran havzı ateşten bâde!
Ne kadar gamlı bu akşam vakti!
Bakışın benzemiyor mutade!*

gibi sanat gücü yüksek şiiirleriyle edebiyatımızın unutulmazları arasına girmiştir.

20. yüzyılın başlarında Türk edebiyatında değişik zevk, tarz ve fikir çatışmaları devam etmekle beraber, tarihin akışı, yeni yaşam tarzı ve halkın zevki sorunları önemli ölçüde gidermiştir.

Divan edebiyatı ortadan kalkmış, tekke edebiyatının önemli bir etkinliği kalmamış, dilde sade Türkçe hakim olmuş, nazımda aruz ölçüsü yerini heceye bırakmıştır.

Türk toplumunu sınıfsız, milli ve modern bir devlet biçimine getiren Cumhuriyet devrimleri bu eylemleri perçinlemiştir.

20. yüzyıl Türk edebiyatının şiirde öncüsü olan Mehmet Emin ve onunla birlikte *Milli Edebiyatçılar* adını alan şairlerin en önemlilerinden biri olan Ziya Gökalp sade dille ve hece ölçüsüyle şiirler yazarak şiirimize fikir ve ruh bakımından Türkçülüğü getirmiştir.

O dönemde siyasî, sosyal ve ekonomik alandaki pek çok olayın yanında Türkçülük akımı ön plana çıkmış, Türkçe öncelikli konu olmuştur.

Türkçe'yi sanat, edebiyat ve bilim dili yapmak için çıkarılan *Genç Kalemler* dergisinin önemi büyüktür.

Genç Kalemler'in ilk üç sayısı önce Manastır'da çıkıp sonra Selanik'te yayımını sürdüren *Hüzün ve Şiir* adlı derginin 9. sayısından sonra *Genç Kalemler* adı ile yazı dilini konuşma diline yaklaştırmak ve böylece *yazı dili - konuşma dili* ikiliğini kaldırmaya yönelik yayınlar yapan grubun içinde Gökalp, hece ölçüsüyle:

*Aruz sizin olsun, hece bizimdir.
Halkın söylediği Türkçe bizimdir.
Leyl sizin, şeb sizin gece bizimdir
Değildir bir mana üç ada muhtaç.*

gibi Türkçe'yi bilinçli ve ateşli bir biçimde savunur.

Genç Kalemlerle şiirde hece ölçüsü ve sade Türkçe gündeme oturur ve önem kazanır.

Milli Edebiyat kavramını ortaya atan Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve Ali Canip'le Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatını şekillendirmişlerdir.

19. yüzyılın sonunda Mehmet Emin Yurdakul'la başlayan, Rıza Tevfik ve Genç Kalemlerle bilinçli bir biçimde devam eden hece ölçüsüyle şiir yazma anlayışını benimseyip bütün şiirlerini ilkeli olarak hece ile yazan Orhan Seyfi Orhon, Enis Behiç Koryürek, Halit Fahri Ozansoy, Yusuf Ziya Ortaç ve Faruk Nafiz Çamlıbel kullandıkları arı-duru bir dille hece ölçüsüne ince ve kıvrak bir şekil verip *Beş Hececiler* denilen bir döneme damgalarını vurmuşlardır.

Bunlardan Orhan Seyfi Orhon:

*Hani o bırakıp giderken sen;i
Bu öksüz tavrını takmayacaktın.
Alnına koyarken veda busemi,
Yüzüme bu türlü bakmayacaktın.*

biçimindeki Veda adlı şiiri, Halit Fahri'nin:

*O kadar dolu ki toprağın şanla
Bir değil, sanki bin vatan gibisin
Yüce dağlarına çöken dumanla
Göklerde yazılı destan gibisin*

dörtlüğü ile başlayan ve sekiz dörtlükten oluşan Vatan Destanı adlı şiiri Beş Hececiler döneminin en popüler şiirlerindedir.

Hecenin beş şairinin dışında kalıp herhangi bir topluluk içinde yer almadan heceyle şiir yazan Kemalettin Kamu:

*Sevgilim senin de geçer zamanın
Ne şöhretin kalır ne hüsn ü anın
Böyledir kanunu kahpe dünyanın
Dört mevsim içinde bir bahar olur*

biçimindeki söyleyişleriyle gönüllerde taht kurarken Ömer Bedrettin Uşaklıgil de mâni tarzının etkisiyle kaleme aldığı şiirlerinde kendine özgü bir biçim oluşturmuştur.

Cumhuriyetin ilanından beş yıl sonra hepsi genç olup altısı şair, biri öykücüden oluşan yedi kişilik bir grup *Yedi Meşale* adını verdikleri bir kitap yayınlamaları ile kendilerinden söz ettiren bir ekol oluşturmuşlardır.

Bunlar; Yaşar Nabi, Muammer Lütfi, Vasfi Mahir Kocatürk, Ziya Osman Saba, Cevdet Kudret Solok ve Kenan Hulusi Koray'dır. Edebiyatın baş belası olarak gördükleri taklitten uzak duracaklarını belirten ve duygularını başkalarının manevi yardımına gerek kalmadan ifade edeceklerini söyleyen yedi genç başarılı da olmuştur.

Cumhuriyet devri Türk edebiyatında 1941'de oluşan *Garip* şiir hareketinin çok ayrı bir yeri vardır. Çünkü Tanzimat'la birlikte batılı bir anlayışla gelişen Türk şiiri Garipçilerle yeni bir boyut kazanmıştır.

II. Meşrutiyet'ten sonra bazı güçlü şairlerin etkisiyle önemli yenilikler yapan Türk şiiri yeni anlayışla gelişimini

sürdürürken şiirin gelişimi için farklı anlayışlarla sanatlarını sürdürönlör görölmektedir.

Bu dönemde bir yanda Yahya Kemal, Ahmet Haşim, Mehmet Akif gibi şairler kaynağı klasik edebiyata bağı şiirlerini yazdığı; bir yanda da Mehmet Emin Yurdakul'la başlayan ve Genç Kalemler, Beş Hececiler gibi topluluklarca sürdürölen halk edebiyatından yararlanılarak yazılan şiirlerin arttığı görölmektedir.

*Davranın halaya durun koçaklar,
İşte baş, işte davul, işte meydan!
Güzel halay çeken, güzel kucaklar,
Güzeli sevmeyen çıksın aradan.*

gibi halk şiirini model alan ve halkçılar da denilebilecek şehirli aydın Ahmet Kutsi Tecer gibi şairlerin yaygınlık kazandığı böyle bir şiir ortamında serbest nazmın getirdiğı rahatlıktan yararlanıp memleket sorunlarını dile getiren Nazım Hikmet çok soluklu şiirleriyle kuralları allak bullak edip çevresindeki ve kendinden sonraki şairleri etkileyip yığınları peşinden süröklör.

V

Toplumcu, gerçekçi anlayışın önderliğini yapan Nazım Hikmet:

*Tahir olmak da ayıp değil Zühre olmak da
hatta sevda yüzünden ölmek de ayıp değil
bütün iş Tahir ile Zühre olabilmekte
yani yürekte*

*Mesela bir barikatta dövüşerek
mesela kuzey kutbunu keşfe giderken
mesela denerken damarlarında bir serumu
ölmek ayıp olur mu?*

*Tahir olmak da ayıp değil Zühre olmak da
hatta sevda yüzünden ölmek de ayıp değil*

*Seversin dünyayı doludizgin
ama o bunun farkında değildir
ayrılmak istemezsin dünyadan
ama o senden ayrılacak
yani sen elmayı seviyorsun diye
elmanın da seni sevmesi şart mı?*

*Yani Tahir'i Zühre sevmeseydi artık
yahut hiç sevmeseydi
Tahir ne kaybederdi Tahirliğinden?*

*Tahir olmak da ayıp değil Zühre olmak da
hatta sevda yüzünden ölmek de ayıp değil.*

gibi şiirleri ile Türk edebiyatına damgasını vururken diğer yanda Orhan Veli, Oktay Rıfat ve Melih Cevdet adlı üç gencin şiirlerini 1941'de *Garip* adlı bir kitapta toplayıp yayımlamalarıyla Türk şiirinde önemli bir yer edinen *Garip* hareketi doğar ve hızla yayılır.

Yüzyıllarca şiire girmemiş, girememiş ve giremeyecek gibi olan günlük insanı, olayları, duyguları işlemekle ön plana çıkan Garipçiler saldırılara uğramış, sonra estetik ve söyleyiş yönünden yeni şiirin sözde kalmayan bir uyarlamasını yapmışlardır.

Garipçiler, kendilerinden önce şiir adına ne varsa hepsini hiçe sayıp konuşma dilinin serbestliğinden yararlanarak günlük yaşamın ve sıradan insanların şiirlerini yazmışlardır.

Garip eylemi, ilk önemli yenilikleri içermesi ve yeni şiirin kapısını iyice aralaması nedeniyle *Birinci Yeni* adı ile de anılır.

Garipçiler, Orhan Veli'nin:

*Ağlasam sesimi duyar mısınız
Mısralarımda;
Dokunabilir misiniz,
Gözyaşlarıma ellerinizle?
Bilmezdim şarkıların bu kadar güzel
Kelimelerinse kifâyetsiz olduğunu
Bu derde düşmeden önce
Bir yer var, biliyorum;
Her şeyi söylemek mümkün;
Epeyce yaklaşmışım, duyuyorum;
Anlatamıyorum.*

şiirine benzer şiirler yazıp, şiirde özledikleri gibi davranma olanağına kavuşurlar.

Bu dönemde Nazım Hikmet'in açtığını yolda ilerleyen, Nazım etkisiyle şiirler yazıp Garip şiirini yeterince toplumcu bir şiir olarak görmeyen, hatta gerici bir tutumun ürünü kabul eden 1940 kuşağı şairlerinin şiirleriyle sosyal gerçekçi çizgi yaygınlık kazanır.

Bu akımın ilk temsilcileri arasında;

KOMŞULUK
*Derdimiz bize yeterken
komşularınki de tuz biber eker
Kâtiplerde gürültü çıkar,
çorap yüzünden,
tasası bizim evdekilere...
malmüdürüne nüzul iner
bir tahkikat sonunda
derdini bizimkiler çeker,
bozulur ağzının tadı*

gibi rahat ve Anadolu gerçeğini şiirleştiren Rıfat Ilgazla birlikte Hasan İzzettin Dinamo, Cahit Irgat, A. Kadir, Fethi Giray, Suat Taşer, Emre Gökçe vb. bulunmaktadır.

Bu akımın devamcıları olarak görülen ve toplumcu şiir yazarları olarak nitelendirilenler arasında:

*Terk etmedi sevdan beni
Aç kaldım, susuz kaldım,
Hayın, karanlıktı gece,
Can garip, can suskun,
Can paramparça
Ve ellerim kelepçede
Tütünsüz, uykusuz kaldım,
terk etmedi sevdan beni*

gibi sosyal içerikli ve çarpıcı şiirleriyle Ahmed Arif görülür. daha sonra da Hasan Hüseyin, Atol Behramoğlu ve

*Dâvacı zengin, dâvalı yoksulsa
Zenginden yana işler yasa
Dâvacı yoksul, dâvalı zenginse
Dâvalıda kalır yine nizâlı arsa
Dâvacı da dâvalı da zenginse dâvada
Özür diler çekilir aradan kadı
Dâvacı da dâvalı da yoksulsa bak,
Sade o zaman işte yerini bulur hak.*

gibi sosyal gerçekçi söylemi en iyi şiirleştiren şairlerden Can Yücel gelir.

Bir ara popüler olup yöresel ağızla dilden dile söylenen Şemsi Belli'nin:

*ANAYASO
Gul, gurban olduğum Hükümet Baba!
Baa bir alfabe veremez miydin?
Gara dağlar gar altında galanda
Ben gülmezem
Dil bilmezem
Şavata'dan Hakkari'ye yol bilmezem
Gurban olam, çaresi ne, hooy babooov ?
Bebek yanir, bebek hasda, bebek ataş içinde*

*Ben fakiro,
Ben hakiro
Dohdor ilaç, çarşı bazar tam - takiro
Gurban olam bu ne işdir hooy babooov !
Çoçiğ ağliir, çoçiğ öliir, geçit vermiy Zap suyu
Parasizo,
Çaresizo
Ben halsizo, ben dilsizo, şeher uzah, yolsizo
Bu ne haldır, bu ne iştir hooy babooov !

Gara dağda, gar altında ufağ ufağ mezerler
Yeddi ceset hetim hetim Zap Suyunda yüzerler
Hökümata arz eylesem azarlar
Ben ketimo
Ben yetimo
Ben ne biçim vatandaşım hooy babooov ?
Şavata 'dan Angara'ya ses getmiir
Biz getmeğe guvvatımız hiç yetmiir
Malımız yoh
Yolumuz yoh
Angara'ya ses verecek dilimiz yoh
Ganadımız, golumuz yoh
Bu ne biçim memlekettir hooy babooov ?
Yerin, yurdun adresesin bilmirem
Angara'da: Anayasso !
Ellerinden öpiy Hasso
Yap bize de iltimasso
Bu işin mümkini yoh mi hooy babooov ?
gbi sosyal içerikli şiirler de bu grupta sayılır.*

VI

Garip hareketine karşı gelenekçiliği sürdüren ve bir nevi tepki olarak *Hisar dergisi* etrafında Mehmet Çınarlı'nın başkanlığında toplanan Munis Faik Ozansoy, İlhan Geçer, Gültekin Samanoğlu, Mustafa Necati Karaer vb. şairler Garip için ağır suçlamalarda bulunurlar.

Türk şiirinin asilden ve yüksekte bayağıya indirildiğini, şiirlerde aşkın Mehlika Sultan'dan Vesikalı Yarım'e indirildiğini, Süleyman Efendi'nin nasırının şiire girmesinin basitlik olduğunu vurgularlar.

Hisarcılar, sanat bağımsız olmalı, milli bir karakter taşıyıp Anadolu'yu yansıtmalı, batı ya da başka bir edebiyatın kopyası olmamalı, eski ile bağları koparmadan yenileşmeli, edebiyat dili o dönemde kullanılan ve yaşayan dil olmalıdır ilkesi ile Mart 1950'den, Aralık 1980'e kadar yayımını sürdürmüştür.

Türk edebiyatının en uzun ömürlü topluluğu olmalarına karşın yeni bir hareket yapmamışlar, ancak, Yahya Kemal'le Ziya Gökalp'ten gelen çizgiyi birleştirip örnek aldıkları şairleri aşamamışlardır.

1950'den sonra Türk edebiyatında fikir ve sanatın, sosyal bir sınıf ya da emrine girmemesi gerektiğine inanan Ankara Atatürk lisesinden Teoman Civelek ve arkadaşları 1 Kasım 1952'de *Mavi* adlı bir dergi çıkarır.

Divan şiirinden uzak durup kendilerini halk şiirine daha yakın hisseden Maviciler Atilla İlhan'ın yönetimde yer almadan yazı ve şiirleriyle dergiye ve harekete sahip çıkması üzerine *Mavi* önemli bir kimlik kazanır.

Hisarcılara ağır eleştiriler getirilir.

Edebiyatımızda Hisar-Mavi tartışması alevlenir.

Garip şiirinin yozlaştırılmış olması, hemen her olayın basit bir söylemle şiire konu edilerek:

*Ben bir bekâr adamım
Param yok ki karım olsun
Geceleri şeytan girer rüyama
Sağ olsun*

gibi fıkra ve espri karışığı bir basitliğe indirgenişi üzerine 1944'ten itibaren Yeditepe, Yenilik, Salkım, Şimdilik, A, ve Pazar Postası gibi dergilerde *İkinci Yeni* hareketi denilen yeni bir oluşum başlar.

İkinci Yeni şairlerinin, soyut ve kapalılığı tercih etmeleri ayrıca şiirde imajlar ve dilin kullanımındaki farklılıklar nedeniyle Ahmet Haşım'ın izinden gittikleri ileri sürülmektedir.

Atilla İlhan'ın ağır eleştirisine uğrayan *İkinci Yeni*'nin önde gelen beş ismi İlhan Berk, Cemal Süreya, Muzaffer Erdost, Edip Cansever ve Turgut Uyar "*Maskeli Beşler*" yakıştırmaları ile karşılaşan bu şairlerden iki dizesi:

*Bu ipi kimse için gezdirmiyorum
Bir kere asılmıştım çocukluğumda*

biçiminde olan *Dalga* şiiri ve Edip Cansever'in

MASA DA MASAYMIŞ HA

Adam yaşama sevinci içinde
Masaya anahtarlarını koydu
Bakır kaseye çiçekleri koydu
Sütünü yumurtasını koydu
Pencereden gelen ışığı koydu
Bisiklet sesini çığırık sesini
Ekmeğin havanın yumuşaklığını koydu

Adam masaya
Aklında olup bitenleri koydu
Ne yapmak istiyordu hayatta
İşte onu koydu
Kimi seviyordu kimi sevmiyordu
Adam masaya onları da koydu
Üç kere üç dokuz ederdi
Adam koydu masaya dokuzu
Pencere yanındaydı gökyüzü yanında
Uzandı masaya sonsuzu koydu
Bir bira içmek istiyordu kaç gündür
Masaya biranın dökülüşünü koydu
Uykusunu koydu uyanıklığını koydu
Tokluğunu açlığını koydu.

Masa da masaymış ha
Bana mısın demedi bu kadar yüke
Bir iki sallandı durdu
Adam ha babam koyuyordu.

şiiri, bütün şiir söyleşilerinde önde gelen şiirler arasında görülür.

Edebiyatımızda herhangi bir topluluğa girip o topluluğun savunuculuğunu yapmayan, şiir üzerine yorum yapmadan sanatını konuşturan, şiirleriyle toplumda çok önemli yer edinen şairlerimiz de bulunmaktadır.

Bunlardan bazıları:

Karadut

Karadutum, çatal karam, çingenem
Nar tanem, nur tanem, bir tanem
Ağaç isem dalımsın salkım saçak
Petek isem balımsın a gülüm
Günahımsın, vebalımsın.

Dili mercan, dizi mercan, dişi mercan
Yoluna bir can koyduğum
Gökte ararken yerde bulduğum
Karadutum, çatal karam, çingenem
Daha nem olacaktın bir tanem
Gülen ayvam, ağlayan narımsın
Kadınım, kırsığım, karımsın.

Karadut gibi bazı şiirleri dillerden düşmeyen Bedri Rahmi.

Ağır Hasta

Üfleme bana anneciğim korkuyorum
Dua edip edip, geceleri.
Hastayım ama ne kadar güzel
Gidiyor yüzer gibi, vücudumun bir yeri.
Niçin böyle örtmüşler üstümü
Çok muntazam, ki bana hüznün verir.
Ağarırken uzak rüzgarlar içinde
Oyuncaklar gibi şehir.
Gözlerim örtük fakat yüzümle görüyorum
Ağlıyorsun, nur gibi.
Beraber duyuyoruz yavaş ve تنها
Duvardaki resimlerle, nasibi.

Anneciğim, büyüyorum ben şimdi,
Büyüyor göllerde kamış.
Fakat değnekten atım nerde
Kardeşim su versin ona, susamış.

diyen Fazıl Hüsnü Dağlarca, Hisarcıların ilk çıkışında aralarında olup Hisar anlayışının kendisine ters olduğunu görünce uzaklaşıp bir daha hiçbir gruba girmeyen hem:

*Edirne'den Ardahan'a kadar bir toprak uzanır
Boz kanatlı üveyikler üstünden uçar
Edirne'den Ardahan'a
Ardahan'dan Edirne'ye kadar*

biçimindeki destanıyla hamasi şiirin en güzel örneklerinden birini sunan hem de:

HİKÂYE

*Senin dudakların pembe
Ellerin beyaz,
Al tut ellerimi bebek
Tut biraz!*

*Benim doğduğum köylerde
Ceviz ağaçları yoktu,
Ben bu yüzden serinliğe hasretim
Okşa biraz!*

*Benim doğduğum köylerde
Buğday tarlaları yoktu,
Dağıt saçlarını bebek
Savur biraz!*

*Benim doğduğum köyleri
Akşamları eşkıyalar basardı.
Ben bu yüzden yalnızlığı hiç sevmem
Konuş biraz!*

*Benim doğduğum köylerde
Kuzey rüzgârları eserdi,
Ve bu yüzden dudaklarım çatlaktır
Öp biraz!*

*Sen Türkiye gibi aydınlık ve güzelsin!
Benim doğduğum köyler de güzeldi,
Sen de anlat doğduğun yerleri,
Anlat biraz!*

dediği hikâye adlı şiiriyle duygu yüklü söyleyişlerin en güzellerinden birini sunan Cehit Külebi bunlardan sadece birkaçıdır.

Türk şiirinin bugünkü noktaya gelmesinde her sanatçı ve topluluğun denedikleri yeni şekil ve işledikleri konuların katkıları yadsınamaz.

Türk şiirine biçim ve dil yönüyle yenilikler getirmeye çalışanlar aynı çabayı taklitten uzak durup şiirin özünde yapsalardı belki şiirimiz daha büyük aşamalar katedecekti.

Gönümüzde, eskiden mensur şiir dediğimiz, artistik nesri şiir diye sunanların yaygınlık kazandığı görülmektedir.

Ben şiiri şiir ölçülerinden çıkarıp öyküye kaçarak sayfalarca yazılıp söylenmesini şiirimiz adına hoş görmediğimi vurgulamak isterim.

Elbette Türk şiiri sadece Anadolu sahasında gelişimini sürdürmemiştir. Anadolu dışındaki topraklarda yaşayan soydaşlarımız da Türk şiirine çok önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bunlardan Azerbaycan'da Şehriyar ve Bahtiyar Vahapzade; Türkmenistan'da Ata Atacanov, Gara Seyitliyev; Özbekistan'da Abdülhamit Süleymanoğlu; Kıbrıs'ta Özker Yaşın, Harid Fedai; Batı Trakya'da Ferruh Mehmet Pazvantoğlu, Bulgaristan'da Recep Kürklü, Ahmet Şerefli; Makedonya ve Kosova'da Necati Zekeri, Enver Tuzcu, Osman Baymak, Niemetullah Hafız vb. Sadece birkaçıdır.

